

Karlo Drago MILETIĆ

VOJNO GROBLJE U MOSTARU

Ako bismo o prošlosti Hrvata-katolika u Mostaru pokušali nešto više saznati na osnovi nadgrobnih spomenika, bilo bi to nemoguće. Jer, nestali su mnogi nadgrobnih spomenici, nestala su i cijela groblja. Uništavani su od svakoga, u svako vrijeme, pa i u ovo, današnje.

Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovine, rađen od 1475. do 1477. godine, pokazuje da su na prostoru sadašnjeg grada Mostara postojala naselja (a koja su kasnije postala sastavni dio sadašnjeg grada) s nazivima PAZAR MOSTAR, ZALIK, ZAHUM, SUHI DO i nešto udaljeniji CIM, u kojima je u vrijeme spomenutog popisa živjelo oko 90 kršćanskih obitelji. To su bili oni koji nisu izbjegli i napustili svoje domove prilikom osvajanja ovih prostora po Turcima.¹ Ovim popisom nije obuhvaćeno naselje VUKODOL, sada također sastavni dio Mostara, a koje je bilo naseljeno mnogo prije turskog osvajanja, što je dokazano brojnim, kasnije pronađenim ostacima.²

Mnogi odbjegli stanovnici ovih naselja su se kasnije povratili u svoje napuštene domove. Dolazili su i novi iz bliže i daljnje okolice. Dijelili su sudbinu svih potlačenih stanovnika, preživljavajući povremenim bijegovima i povratcima, ili pak, prelaskom na islam. Od tih stanovnika i njihovih bližih prethodnika nije sačuvan niti jedan nadgrobnih spomenik. Štoviše, nije sačuvano niti jedno groblje, izuzev Smrčenjaka u Cimu.

Početak 1960-ih godina u Vukodolu je pronađena rimska nekropola iz III. stoljeća, a neposredno iza toga, prilikom ekshumacije Carinskog

¹ Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina, priredio Ahmed S. Aličić, izdanje Orijentalnog instituta u Sarajevu, Sarajevo 1985.

² K. Patsch, *Wissenschaftliche Mitteilungen aus BuH*, Wien 1904.

Š. Bešlagić, *Stećci*

V. Atanacković-Salčić, *Arheološki leksikon BiH*, tom 3.

Mr. Anđelko Zelenika, *Zapisi iz starije prošlosti Mostara i okolice Hercegovina br. 2 (10)*, 1996.

harema radi gradnje željezničke pruge, otkrivena je u dubini skupina grobova kasnoga srednjeg vijeka. Sagrađeni su od koso postavljenih kamenih ploča, sa strane zatvoreni manjim pločama od istog kamena pećinca. Pronađeno je 14 grobova, a ispitano *samo* dva, što ukazuje na nemar odgovornih iz ove službe. Sve ukazuje da je ova mala skupina grobova bila samo dio većeg groblja iz početka XV. stoljeća, u kome su pokopani najstariji stanovnici grada oko lančanog mosta. Kustos Vukosava Atanacković-Salčić je upoznala javnost s ovim nalazom 23. ožujka 1964. godine u "Slobodi" br. 13, str. 10.

Tih godina, prilikom kopanja temelja za izgradnju novogradnji, pronađeni su grobovi i nešto južnije, uz Glavnu ulicu, preko puta robne kuće "Razvitak" i između ulica H. Maslića i Braće Brkića. Ali, ni u ovim slučajevima nisu izvršene potrebna istraživanja. Postupilo se kao prije nekoliko godina, kada je u Starom pravoslavnom groblju, ispod tadašnjih grobova, pronađena stara grobnica. Čitav slučaj je prešućen, a jedino svjedočenje je ostalo zapisano u dnevniku Miroslava Loose, dana 4. 12. 1925. godine. Nisu istraženi ni ostaci groblja u Zahumu, nešto istočnije od Panjevine, kao ni pronađeni grobovi na prostoru kod Kovačnica, gdje su u nekoliko navrata slučajno pronađeni stari grobovi.³

Za vrijeme turske okupacije ovog prostora, na području koje obuhvaća sadašnji grad, broj katoličkih obitelji je ovisio o općim prilikama, odnosno, može se slobodno reći, o raspoloženju vlasti. To se vidi i iz ovog malog pregleda utvrđenog broja katoličkih obitelji.

1519. g.	75
1628. g.	8
1629. g.	8
1668. g.	45
1670. g.	45
1742. g.	19
1768. g.	18
1828. g.	65
1833. g.	83
1844. g.	124 ⁴

³ Izjava starosjedioca Franje Ćorića data autoru napisa Mr. Andeko Zelenika. Srednjevjekovno groblje u Zahumu u Mostaru, Hercegovina br. 4-5 (12-13). 1998-1999.

⁴ Izvori: Mr. Vlado Smoljan, *Poglavlja iz ekonomske historije Hercegovine*, Mostar, 1996. s. 143, Biskup fra Dominik Andrijašević u svom izvještaju Vatikanu SOCG 262, Napredak, Mostar, *Kalendar za 2000. godinu*

Razne pošasti su također pridonosile osipanju broja stanovnika u Mostaru, pa i katolika. Poznate su pošasti kuge 1507, 1546, 1689, 1731. godine (ove posljednje s više od 300 mrtvih osoba u Mostaru), te strašne gladi 1813. g., kada su se u Bosni i Hercegovini katolici upola smanjili, kuge koja je harala od 1813. do 1818. g. i kolere 1845. godine.

Broj stanovnika katolika u pojedinim dijelovima grada (mahalama) smanjivan je i raznim protjerivanjima, kao što je bio slučaj s Karađozbegovom mahalom, gdje je zapisan ovakav slučaj:

“Nosioci ovog dokumenta Mustafa-čelebi imam, Mehmed-čelebi, Mahmud-beg, Alija-čelebi, hadži Ahmed, hadži Derviš, usta Ahmed i ostali stanovnici mahale (Karađoz-bega) u Mostaru pristupili su časnom šerijatskom sudu i dali ovu izjavu:

Jednoglasno izražavamo svoje nezadovoljstvo što oni stanuju u spomenutoj mahali. Neke osobe koje stanuju u spomenutim kućama ne obavljaju namaz, a neke su kauri, i postoji mogućnost da dođe do svakovrsnog fesada. Zahtijevamo da svijetli šerijatski sud izda upozorenje da od danas spomenute osobe ne mogu stanovati u toj mahali.

Na traženje stanovnika spomenute mahale šerijatski sud izdao je upozorenje da spomenute osobe ne mogu stanovati u toj mahali, i na traženje upisano je u sidžil. Ova isprava je napisana i uručena osobi koja je ju tražila.

Tako je bilo. Napisano je u prvoj dekadi zilhidžeta 1032. (9-18. juna 1633.)”.⁵

Uz sve ove promjene brojnosti katolika u Mostaru nameće se pitanje: Gdje su umrli u to vrijeme pokapani?

Turske vlasti su bile toliko rigorozne u svojim stavovima da ni Ciganima, iako su bili islamske vjeroispovijesti, nisu dopuštale ukop u gradska groblja, nego u za to posebno određeni harem na Bišću polju. Nakon austrougarske okupacije, prilikom osnivanja gruntnice 1890. g., harem je dobio katastarsku česticu broj 567/1, s nazivom “Cigansko groblje”, u površini od 1880 m². Možda se takav odnos prema Ciganima prenosi i poslije povlačenja Turaka s ovih prostora, kada je priličan broj Cigana zauzeo bliska područja grada, a poslije povlačenja austrougarskog okupatora i neka područja u središtu grada. To se može zaključiti i iz zabilješki tadašnjeg šefa građevnog odjela općine Mostar Miroslava Loose, koji po nalogu gradonačelnika mostarske općine premjerava i ubilježuje prostor za dva harema:

⁵ Sidžil mostarskog kadije 1632-1634, preveo Muhamed A. Mujić, 1987.

- “ 28. 07. 1928. - Danas mjerio od 16-18 muslimanski novootvoreni harem Krnjeovac radi veličine i naprave situacijskog plana...
- 11. 12. 1928. - 1 m² novog puta tj. produljenje Panjevine zapadno okruglo 10 Din. Produljenje Panjevine do Krnjeovca novog harema.
- 3. 03. 1929. - Omeru Baliću danas predao skicu za uređenje harema Krnjeovac.”

Radi se zapravo o haremu koji je kasnije nazvan i sada se naziva “Šoinovac”, zapravo, po imenu daleko starijeg katoličkog groblja Šoinovac, ispod kojeg se harem Krnjeovac (Šoinovac) nalazi.⁶

Skoro istodobno s izgradnjom ovog harema, u sjeveroistočnom dijelu Carine, odmah iznad postojećeg harema, kod naselja zvanog Pasjak (ranije Ćukovac), a koje je bilo naseljeno pretežno Ciganima ustaljenim na ovom mjestu, osnovan je harem, o čemu svjedoči zabilješka Miroslava Loose:

- “ 21. 03. 1929. - Danas bio sa Selimom Kolukčijom i Đikićem u Pasjaku gdje se osniva novi harem koji je sprijeda dug 85,50 m pa sam mu kazao da moram profil izmjeriti pa da izračunam koliko bi to trebalo kopati odnosno nasipati da se ploštine planiraju.”

Nameće se pitanje, je li i prema Ciganima, usprkos promjene vlasti, ostao isti ili sličan odnos?⁷

U isto to vrijeme, nešto južnije u ovom zapuštenom Carinskom haremu, bogata muslimanska obitelj Ribica je jakim zidom ogradila prostor za ukop svojih umrlih. I službeno i neslužbeno nazivan je “Ribičin harem”. Posađenim zelenjem, nadgrobnim spomenicima i održavanjem bio je velika suprotnost do kraja zapuštenom Carinskom haremu, koji je bio zarastao u korov, spomen obilježja mahom razbijena, a kroz harem prolaznici utabali staze, kako ga ne bi zaobilazili, od kojih je najšira bila ona koja se spuštala na Glavnu ulicu izbijajući na Carinski most.

⁶ Katoličko groblje Šoinovac je, navodno, tako nazvano po prvoj osobi koja je na tom mjestu sahranjena, nekom Šoiću. Ta obitelj je kasnije zbog turskog zuluma iselila u Imotski.

Mr. Anđeko Zelenika se sjeća da mu je svojedobno jedan poznanik skrenuo pozornost na prastari grob, uklesan u stijenu (pećinu) u groblju Šoinovac. Natpis je nosio jedan datum iz 17. stoljeća.

⁷ Istine radi, moram primijetiti da sam kao osoba odrasla u ovom gradu bio često svjedok negativnom izražavanju o ovim osobama. Ali, upoznao sam ih kao djelatnike s kojima sam zajedno radio. Divio sam se njihovoj radinosti i urednosti u radu. Još me je više iznenadilo kada sam na njihov poziv došao u njihove kuće u Pasjaku. Kuće siromašne, voda je tada bila daleko od njih. Ali kuće su bile tako čiste, uredne, da sam ostao zapanjen. U sjećanju su mi ostali kao divni ljudi.

Od vremena ponovnog osnivanja mostarske katoličke župe, 1849. godine, imamo mogućnost pratiti pokope mostarskih katolika i mjesta ukopa. U staro katoličko groblje Smrčenjaci, u Cimcu, ukopani su stanovnici grada:

MARKIĆ MARKO, star 50 g. umro 26. 10. 1850. g. u Mostaru
JURICA FRANJO, Petra, star 4 g. umro 13. 05. 1851. g. u Mostaru
ĆORIĆ MARIJAN, star 24 g. umro 30. 08. 1851. g. u Mostaru

itd.

U staro katoličko groblje Šoinovac ukopani su:

AKŠAM STJEPAN, sin Ivana, star 1 g. umro 1. 01. 1850. u Mostaru
AKŠAM MARIJA, kći Ivana, stara 3 g. umrla 6. 01. 1850. u Mostaru
ANČIĆ MARIJA, kći Ante, stara 2 g. umrla 28. 02. 1850. u Mostaru

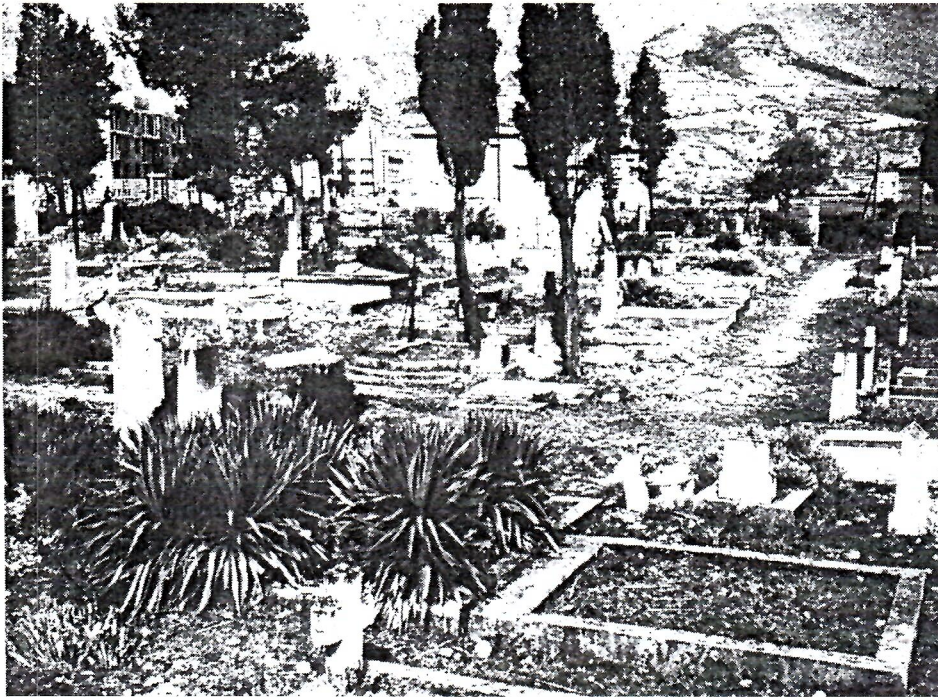
itd.

U 1850. godini pokopano je u ovo groblje još 46 osoba, stanovnika grada Mostara. Na žalost, njihovi nadgrobni spomenici nisu sačuvani. Nakon okupacije ovih prostora po Austrougarskoj nastavljeno je pokapanje građana Mostara u groblja Smrčenjake i Šoinovac. U 1888. godini dovršena je zgrada Nove bolnice (sada Stara bolnica), pa su bolesnici preneseni iz neodgovarajuće zgrade na Mejdanu, gdje je ista otpočela s radom 1880. godine. Ubrzo po prelasku umrla je bolesnica VINCENCIJA VERDONI, stara 28 godina, iz Dubrovnika. Umrla je 16. 7. 1888. g. Pokopana je u novoosnovano bolničko groblje pod Bijelim Brijegom. Nakon nje je pokopano još nekoliko umrlih bolesnika. Ali uskoro su svi preneseni na drugo mjesto, jer su ih podzemne vode izbacile na površinu zemlje.

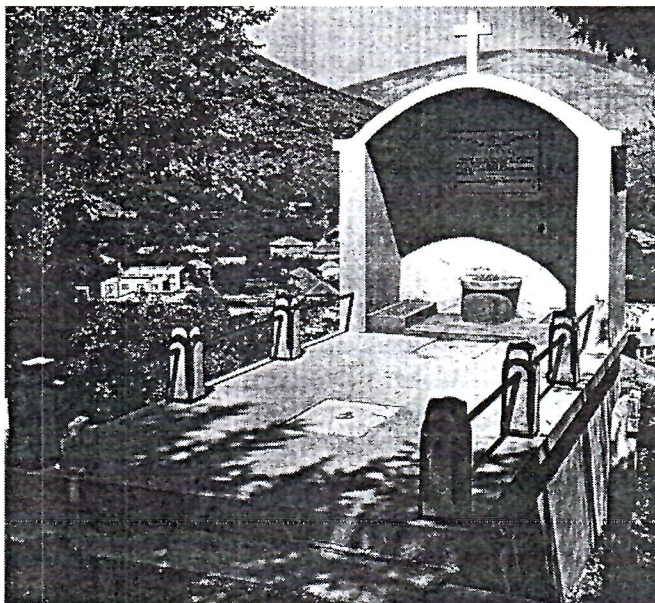
Novo bolničko groblje je formirano na prostoru gdje se sada nalazi uprava Gradskog vodovoda i plivački bazen. Na tom prostoru je ubrzo izgrađeno Novo katoličko groblje. Ozidano je jakim zidom, izgrađena kapela. Postupno, izradom raznih spomenika, groblje je predstavljalo primjer ljepote i urednosti. Tako je bilo do 4. listopada 1944. godine, kada su saveznički zrakoplovi bombardirali Mostar, pogodili uskladištene njemačke mine, koje su eksplozijom uništile najveći dio spomenika na ovom groblju.

1950-ih godina groblje je postupno prebacivano u novootvoreno groblje Masline, a preostali grobovi su ekshumirani i posmrtni ostaci pokopani u Šoinovac. U gruntovnom ulošku br. 2321, pod rednim brojem 21/1, stoji: "21/1 k. č. 2216, Groblje kod sjevernog taborišta 5 d 260 m²".

Na karti UMGEbung von Mostar ovo je groblje ucrtano i naznačeno križem. Karta je iz početnih vremena austrougarske okupacije. ("Slika br. 2/a). Groblje je vidljivo naznačeno i u PLAN VON MOSTAR. Nach dem Plane von Ing. Miloš Komadina in Mostar in verjüngtem Massstabe

Slika 1. *Novo groblje poslije savezničkog bombardiranja*

Slika 2.
Spomenik posmrtnim ostacima zaboravljenih i napuštenih pokajnika prenesenih iz poništenog "Novog groblja" u Mostaru u ovu zajedničku kuću Štovatelji mrtvih, posjećujte ove, da vi ne budete zaboravljeni. Sagradi Hrvatsko katoličko pogrebno društvo u Mostaru 1962. (natpis)

hergestellt von Arch. J. Stricker in Sofia, izrađene oko 1888. godine, (slika br. 2/b) i nacrtu proširenja gradskog vodovoda, 1910. g. (slika br. 2/c)

Jasno se vidi da se groblje nalazilo ispod Sjevernog logora, na istočnoj obali Neretve, točno preko puta kasnije formiranog, na zapadnoj obali Neretve, Bolničkog (Novog katoličkog) groblja.

Prema obilježju na svim kartama, neosporno je da se radi o kršćanskom groblju, a sve okolnosti upućuju na zaključak da je to bilo groblje obližnjeg katoličkog naselja iz vremena prije turskog osvajanja ovih prostora, Zalika, koje se tek mnogo kasnije službeno uključilo u grad Mostar.

U istom je bila i kapela, koju su talijanski okupatori koristili 1942/43. godine za održavanje nedjeljnih misa, a poslije jednog incidenta s oružjem njihovog časnika – svećenika, nakon čega su prestali dolaziti, kao do tada, nedjeljom u stroju, na misu u crkvu Sv. Petra i Pavla.

Na osnovi Rješenja Državnog sekretarijata za poslove narodne obrane od 27. IV. 1962. g. br. I. Pov. 257/62, ova je k. č., zajedno s još nekim drugim, otpisana iz ovoga gruntovnog uloška (2321) i pripisana u gruntovni uložak br. 4527. Poslije toga se postupno uklanjaju tragovi nekadašnjega groblja. U grobljima Smrčenjaci i Šoinovac i danas se susrećemo s uklanjanjem starih nadgrobnih spomenika. Umjesto njih se postavljaju monumentalne grobnice za tek umrle osobe. Ove grobnice svojom površinom zahvaćaju po dvije-tri dotadašnje. Na ovaj način zatiremo tragove svog postojanja na ovim prostorima. Najveća nepoznanica za javnost je groblje zvano VOJNO GROBLJE u Mostaru, smješteno na jugu grada, u Bišću Polju.

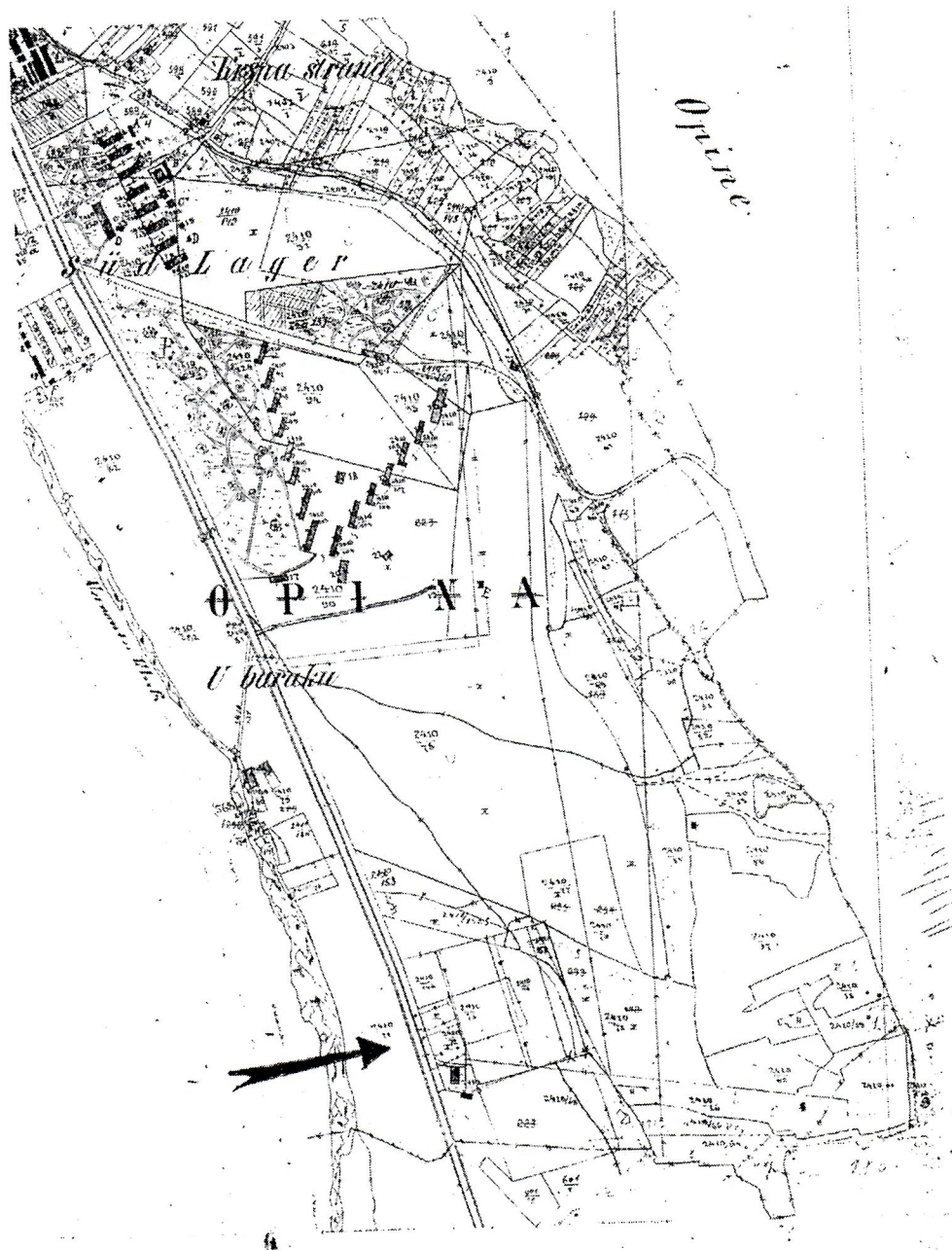
Ovo groblje se u gruntovnim knjigama prvi put spominje 1890. g. to jest prilikom ustrojavanja gruntovnice u Mostaru. Upisano je u gruntovni uložak br. 3155, pod točkom 28., među ostalih upisanih 98 katastarskih čestica, s površinom 5.850 m², k. č. 2410/73, pod nazivom GROBLJE. Površina je kasnije povećana na 13.400 m².

Upis umrlih i pokopanih u ovo groblje svjedoči da ovo nije bilo samo vojničko groblje. Prema raspoloživoj knjizi umrlih, od 1887. g. do 1913. g. su ovdje pokopani:

STEJSKAL JOSIP	Josipa, star 45 g. umro 12. 02. 1887. u Nevesinju
PUSVALD ALFRED	Ivana, star 28. g. umro 30. 08. 1887. u Mostaru
PANBITA JOSIP	Josipa, star 13 dana, umro 18. 10. 1887. u Nevesinju
BINDER ANDRIJA	Ivana, star 42 g. umro 20. 03. 1888. u Mostaru Barbare, Brankovac 151,
LUKATELI DRAGOMIR	Franje, star 16 mjeseci 8. 04. 1888. u Mostaru Carina 43
MAJER IVAN	Maksimilijana, star 34 g. umro 14. 05. 1888. u Mostaru

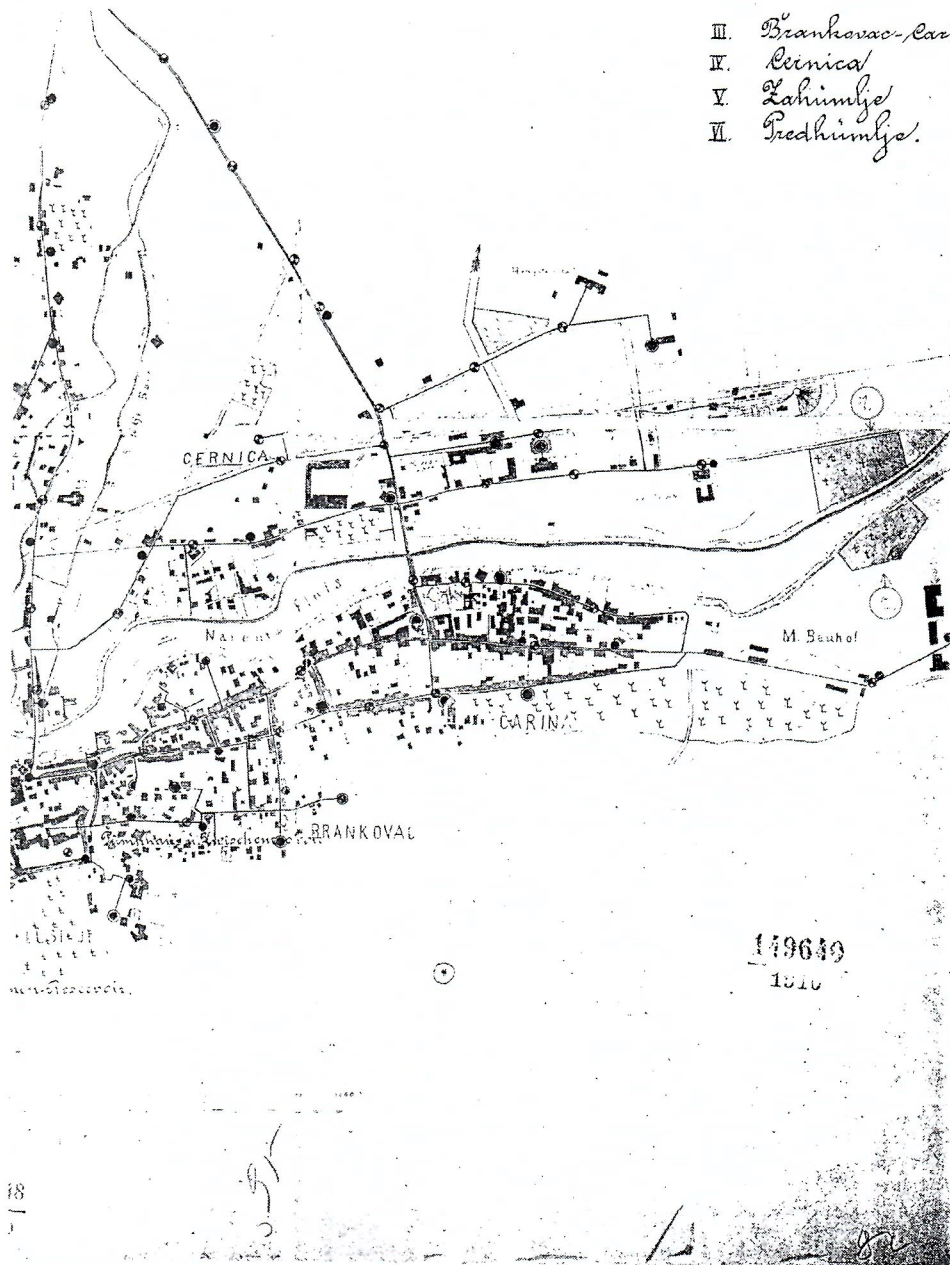
Slika 2a. Karta iz ranog vremena austro-ugarske okupacije
Strelicom označeno groblje ispod Sjevernog logora

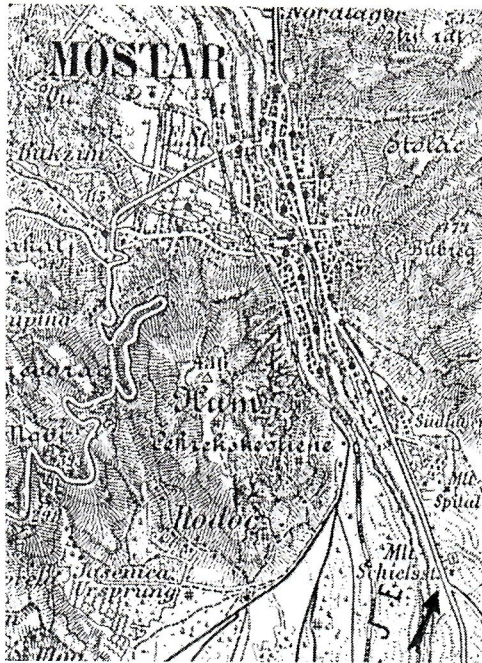
Slika 2b. Izvod iz gruntovnice 1890.

Handwritten signature or note in cursive script.

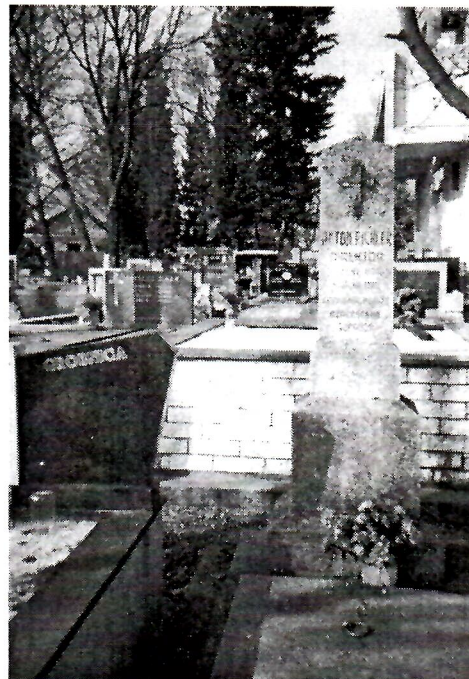
- III. Brankovac-Cazin
- IV. Cernica
- V. Lahumlje
- VI. Predhumlje.

Slika 2c.

Slika 3. Izvod iz vojne karte 1888.

Slika 4. Grob Antuna Pichlera
u groblju Smrčenjaci

OLIĆ ANTE Petra, star 46 g. umro 17. 05. 1888. u Mostaru
 ŠEŠELJ KAŽIMIR Ivana, star 7 mjeseci, umro 2. 08. 1889. u Ulogu
 CVITANOVIĆ LUKA Ivana, star 20 g. umro 2. 02. 1890. u Rodoču
 ORET RUŽINA ? stara 22 g. umrla 22. 11. 1891. u Nevesinju
 HILČER ERMINIJA Vilibalda, stara 7 g. umrla 25. 01. 1893. u Mostaru
 m. Cern Ana Južni logor,
 SPINK r. ŠOLAR MARIJA Franje, stara 31 g. umrla 17. 02. 1894.
 u Mostaru muž Spink Adalbert Bolnica
 SPINK ANTONIJA Adalberta, stara 2 mjeseca, umrla 28. 03. 1894.
 u Mostaru, Cernica,
 ŠTASTNI JOSIP ? star 35 g. umro 19. 06. 1894. u Mostaru
 (Posl. mj. boravka: Strižovic-Češka) Zahum,
 SLOVAK TEREZIJA ? stara 61 g. umrla 7. 07. 1896. u Mostaru
 muž Slovak Cvitan Cernica
 FOJER JULIJE majka Marija star 2 g. umro 27. 11. 1896. u
 Mostaru, Luka,
 STEFANOV ELIZABETA Ivana stara 36 g. umrla 1. 05. 1901. u
 Mostaru muž Stefanov Ivan rođen u Temerinu
 o. Giuroski Ivan m. Karolina
 KONKAL ALEKSANDER Josipa star 29 g. umro 26. 06. 1902.
 u Mostaru
 m. r. Bosok Franjkarođena u Slatnik Pos. mjesto bor. u Mostaru,
 ZORĆ ANTO Ante star 19 g. umro 27. 06. 1902. u Mostaru
 m. Kata rođena u Sarajevu, poslj. mj. bor. u Mostaru
 MAYER MARIJA ? stara 56 g. umrla 3. 10. 1902. u Mostaru
 neudana rođena u Tregist, Štajerska, poslj. mj. bor. u Mostaru
 RASPUDIĆ MARIJAN Filipa star 4 i pol mj. umro 16. 06. 1904.
 u Mostaru
 m. r. Karačić Jela rođena u Trebinju, poslj. mj bor. u Mostaru
 SUZAN BOŽANA Antona stara 17 g. umrla 25. 09. 1904. u Mostaru
 m. Franjka rođena u Königsfeld, poslj. mj. bor. u Mostaru
 BOŽIĆ JOZEF star 35 god. umro 20. 07. 1905. u Erap rođen u
 Nippach k. Adelsberg Poslj. mj. boravka: Postaja Grap,
 a. Sutjeska
 WALDEZKY VINCENC, sin Vencela i m. Kazlik Terezije
 rođen 5. 05. 1843. u Šlan – Češka
 umro 13. 17. 1906. u Mostaru
 ZYKA VENCEL sin Jakova i m. Marije
 star 49 godina umro 22. 09. 1907. u Mostaru
 rođen u Boškovo

- CAPILLEN IZABELA muž: Capillen Adalberto-Ignacij,
 majka: Köhler Karolina
 stara 72 godine, rođena u Krasso Skörenyer
 Poslj. mjesto boravka: Mostar
 umrla: 17. 12. 1907. u Mostaru
- BIOČIĆ MATE sin Biočić Šimuna i m. Mande
 star 44 godine, rođen u Imotskom
 umro 18. 02. 1908. u Mostaru
- FUCHS MARIJAN, STJEPAN, VINCENZ, sin Fuchs Aleksandera i r.
 Seljan Olge star 4 godine, rođen u Karlovcu
 Poslj. mjesto boravka: Mostar, umro 19. 07.
 1908. u Mostaru
- MALDINI EDUARD sin Ante i m. Terezije
 star 23 godine, rođen u Mitrovici
 Poslj. mjesto boravka: Mostar
 umro 28. 07. 1908. u Mostaru
- JURIŠIĆ JOZO sin Mate i r. Kutleša Marije
 star 39 godina, rođen u Gorancima
 Poslj. mjesto boravka: Mostar
 umro 12. 08. 1908. u Mostaru
- ZEMAN JOZEFA-EMILIJA-FRANCISKA kći Josefa i m. r. Vylmatil
 Alojzije, rođena 11. 01. 1908. u Mostaru
 umrla 2. 03. 1910. u Mostaru
- ROCDER ERNST sin Johana i m. r. Affeus Natalie
 star 59 godina, rođen u Karlsbadu, oženjen
 Poslj. mjesto boravka: Mostar
 umro 16. 11. 1910. u Mostaru
- TYSS PETAR sin Timoseja i m. r. Wosnak Marije
 rođen 1. 12. 1870. u Jaruszczov, Lavov, Galicija
 Poslj. mjesto boravka: Mostar
 umro 17. 11. 1911. u Mostaru
- PICHLER r. WOLHMANN JOZEFINA, udana za Pichler Antona
 stara 42 godine, umrla 29. 09. 1913. u
 Mostaru "sahranjena u Južnom logoru".

(Primjedba K. D. M.: Od 1897. godine do 1904. godine mnogim umrlim nije upisano u koje su groblje pokopani. Nije upisan niti FOJAREWITZ ANTON, čiji se grob nalazi i sada u Vojnom groblju.)

Kako se iz tablice vidi, umrli i pokopani u ovom groblju nisu bili vojne osobe. Primjera radi, navodimo umrlu Jozefinu Pichler, pod rednim brojem 34. To je bila prva žena profesora mostarske gimnazije Antona Pichlera.

Anton Pichler, sin Ivana, rođen je u Zagrebu 29. 06. 1863. g. a u Mostar je došao za profesora gimnazije 1893. g., tj. kada je ona otvorena. Bio je izuzetno obrazovan, a prvih godina je istodobno, u raznim razredima, predavao 8 predmeta: njemački jezik, zemljopis, matematiku, prirodopis, povijest, krasnopis, fiziku i pjevanje. Predavao je sve do svoje smrti 1922. godine a pokopan je po vlastitoj želji u groblje Smrčenjaci, koje je za svog života oplemenio raznim raslinjem. Bio je poznati znanstvenik i objavio je značajne radove o biljnom i životinjskom svijetu Hercegovine. Za sebe je izgradio kuću u Liska ulici, koja je sve do poslije II. svjetskog rata bila obrasla u bršljanu koji je on posadio. Zgrada je sada obojena zelenom bojom, što podsjeća na nekadašnji bršljan. Tijekom I. svjetskog rata u ovo groblje su pokopani, prema knjigama umrlih:

DRMAČ FILIP	sin Franje i m. r. Ćorić Luce star 53 godine, rođen u Rodoču umro 11. 09. 1914. u Rodoču
GLIBO ILIJA	sin Ilije i m. r. Kljajo Mare star 38 godina, rođen u Cimu umro 12. 12. 1914. u Cimu
BORAS VJEKOSLAV	sin Ivana i m. r. Spužević Mare star 20 godina, rođen u Mostaru umro 7. 03. 1915. u Mostaru
DRMAČ ANTE	sin Tome i m. r. Zovko Anice rođen 17. 01.1888. u Rodoču umro 4. 08. 1915. u Mostaru
ROSSNER ALFRED	sin Alfreda i m. Antonije star 42 godine, rođen u Mostaru umro 1. 10. 1915. u Mostaru
JANJUŠIĆ PETAR	sin ? rođen 1868. godine u Jasenovcu umro 26. 07. 1916. u Mostaru
ŠIMUNOVIĆ PETAR	sin Pere i m. r. Rosić Kate star 22 godine, rođen u Rodoču umro 10. 03. 1917. u Mostaru
DŽEBA MARKO (naknadno upisan)	Ivana i r. Zovko Luce rođen 1887. godine u Jasenici umro 20. 03. 1917. ž. r. Delić Ilka

ZOVKO FRANO	sin Ivana i m. r. Šimunović Ilke star 21 godinu, rođen u Galcu umro 25. 10. 1917. u Mostaru
VELDANOV MILENA	kći Vilka stara 29 godina, rođena u Zagrebu umrla 29. 03. 1918. u Mostaru
MARCOLINI DOMENIK	sin Arčida i m. r. Dela-Crode Stelle star 2 godine, rođen u Mostaru umro 26. 04. 1918. u Mostaru
DŽIDIĆ STOJAN	sin Andrije i m. r. Bule Joze star 38 godina, rođen u Vihovićima umro 13. 03. 1918. u Mostaru
DŽEBA BOŽO	sin Nikole i , . Stojke star 20 godina, rođen u Jasenicima umro 8. 07. 1918. u Mostaru,
PUCE PERO	sin Matana i m. r. Milas Joze star 42 godine, rođen u Mostaru umro 16. 07. 1918.
KORNAKER KARLO	sin Antona i m. Katarine star 39 godina, rođen u Arat-Ugarska umro 2. 09. 1918. u Mostaru

I ovdje se može dokazati da se radi o civilnim a ne vojnim osobama. Pod rednim brojem 11 upisan je umrli DOMENIK MARCOLINI, sin Arčida. To je unuk DOMENIKA MARCOLINIJA (prezime kasnije izmijenjeno u MARKULIN) koji je došao u Mostar 1885. godine za strojara novootvorenog vodovoda, a rođen je u Tirolu, Trent Rovereto. Doveo je sa sobom u Mostar četiri sina (Albina – Alčida, a ne Arčida, kako je upisano u knjigu umrlih; Orfea, Bepa i Fiora), a u Mostaru su se rodile tri kćeri: Marija, Silva i Ana.

Sin Orfeo je naslijedio oca kao strojar i nadzornik mostarskog vodovoda, kao takav umirovljen i umro u Mostaru.

Domenikova kćerka Marija je 1918. godine održavala uređaje vodovoda na vrelu Radobolje, uz plaću.

Djed Dominik je umro u Mostaru 24. 4. 1916. godine u 65. godini, a pokopan je u Novom katoličkom groblju.

Kako vidimo, nitko od obitelji Marcolini (Markulin) nije bio vojna osoba.

Ostaci spomenika, koji se mogu i danas naći u ovom groblju, pokazuju da su tu pokopani i ovi umrli:

THEODOR (VURELLI ?)	rođen ? umro 1881.
MILOŠ THODOROVIĆ (više osoba)	rođen 1828. u Mostaru, umro 1882. 1908.
OTTOKAR PAV.	rođen 1900., umro 1903.
TADIJA ŠUBIĆ	rođen 1889., umro 1910.
IRMA KAHLIG	rođena 1877., umrla 1916.
JOHAN STROBL	rođen 1849., umro u 38. g. 1887.
FRANZ WILGINI (spomenik)	? ? 1886.
SAVI OBRADOVIĆU (ćir.)	rođen 1837., umro 1891.
FOJAREWITZ ANTON	rođen 8. 06. 1853., umro 3. 11. 1901.

Niti jedan od ovih umrlih nije upisan u knjigu umrlih župe Mostar, iako se za neke sigurno može utvrditi da nisu bili vojne osobe u vrijeme smrti.

Takav slučaj je s liječnikom mostarske bolnice Antonom Fojarewitzem, čiji je grob, kao jedan od rijetkih, još uvijek u relativno dobrom stanju.

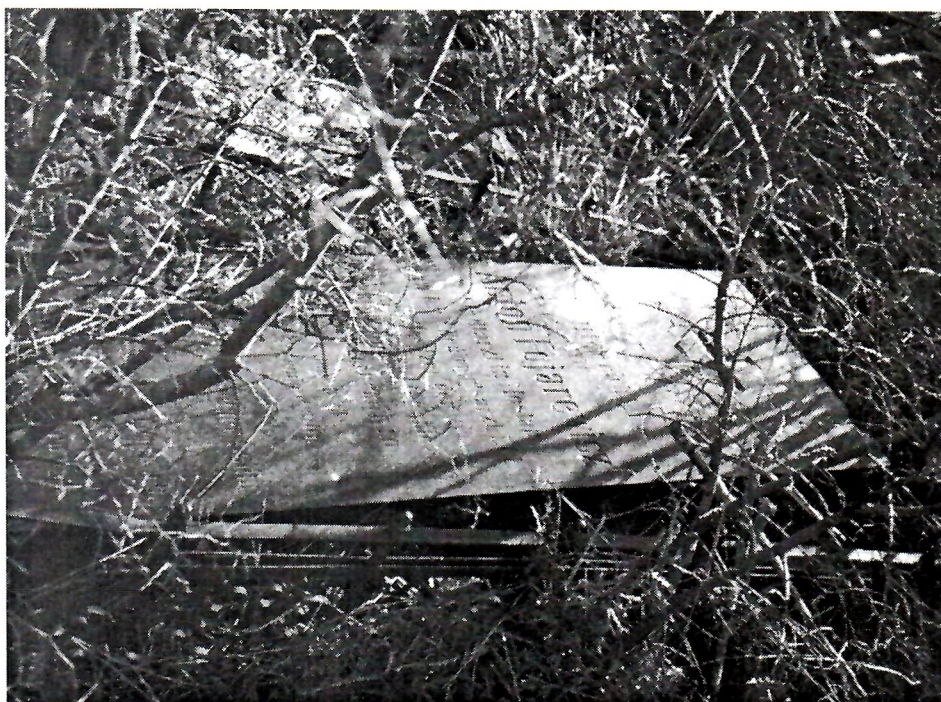
U Mostar je došao za liječnika 1893. godine i ostao sve do smrti 3. studenog 1901. godine. Bio je poznat po tome što mu je na kućnim vratima

stajala ploča s natpisom "Siro-masim mukte (besplatno)", a po tvrđenju starih Mostaraca, znao je siromahu dati i novac za lijek. Iza njega su osali nezbrinuti majka i žena, koje je mostarska općina često pomagala. Očigledno humani liječnik za života nije težio ovozemaljskim dobrima. Uostalom, to je potvrđivala i ona ploča na vratima.

Međutim, izgleda da je suvremeni Mostar zaboravio na tu njegovu plemenitost.

Slika 5. Grob dr. Antuna Fojarewitza, gradskog liječnika i upravnika Bolnice u Mostaru od 1897.

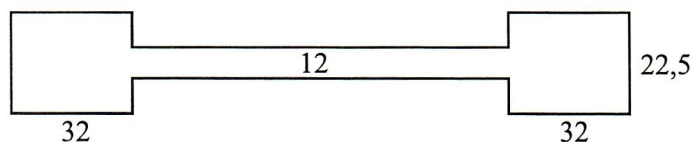

Slika 6. Grob dr. Antona Fojarewitza

Naredbom Zemaljske vlade, Sarajevo, br. 1116.206/18 od 20. 12. 1918. godine, ova k. č. je prebačena u gruntovni uložak br. 355. Istodobno je u ovaj uložak prebačena k. č. 2410/74 pod nazivom “Pašnjak Opine”, ali uz promjenu naziva, kao “Novo vojničko groblje”, a s površinom od 13.000 m².

U istu k. č. 2321 prebačena je i k. č. 2410/152, površine 2.810 m² i pod nazivom “Novo vojničko groblje”. Sve te površine opkoljene su zidom koji Miroslav Loose u dnevniku ucrtaje ovako:

“Vojno groblje, 20. 09. 1929. – Skica postojeće betonske ograde u stražnjem dijelu Vojničkoga groblja.

Prema upisima u knjige umrlih, u ovo groblje su od 1919. godine do 1941. godine ukopani:

SUŠESKU r. GROSS BOŽENA žena Nikole
 stara 40 godina, rođena u Požegi
 umrla 1. 01. 1919. u Mostaru

OGORELC JOSIP
 sin Josipa i m. r. Kos Marije
 star 18 godina, rođen u Mostaru
 umro 28. 02. 1919. u Mostaru

BOŽIĆ IVAN
 sin Pere i m. Vide
 star 74 godine, rođen u Blizancima
 umro 29. 04. 1919. u Mostaru

MRKUŠIĆ ELEONORA žena Ante
 rođena 1885. u Zadru
 umrla 4. 06. 1920. u Mostaru

MILIČEVIĆ IVAN
 sin ?
 rođen 1879. u Rakitnu
 umro 18. 01. 1920. u Mostaru

KORUŽNJAK GJURO
 sin ?
 rođen ? u Kiseljaku, Varaždin
 umro 20. 01. 1920. u Mostaru

BAŠIĆ MARKO
 sin ?
 rođen ? g. u Dubrava – Split
 umro 24. 01. 1920. u Mostaru

PENEZIĆ MIJO
 sin ?
 star 30 godina, rođen u Zagrebu, Bratinja
 umro 5. 02. 1920. u Mostaru

ŠIMIĆ ILIJA
 sin Ivana i m. r. Kordić Tomice
 star 23 godine, rođen u Kutilivač
 Poslj. mjesto boravka: Mostar
 umro 12. 02. 1920. u Mostaru

LENGAR FRANC
 sin ?
 star 37 godina, rođen u Osijeku
 Poslj. mjesto boravka Mostar
 umro 25. 02. 1920. u Mostaru

KOPORČIĆ NIKOLA, MARIO, IVAN, sin Luje i m. r. Goleš Malvine
 rođen 20. 01. 1915. u Gružu
 umro 14. 05. 1920. u Mostaru

ŠUNJIĆ LJUBO
 sin Marka i m. r. Tomić Delfe
 star 6 mjeseci, rođen u Mostaru
 umro 27. 07. 1920. Mostaru

BEŠLIĆ PETAR
 sin Juke i m. r. Bakula Kate
 star 22 godine, rođen u Ljubuškom, stanovao

u Rastovači
 umro 8. 08. 1920. u Mostaru
 ERCEG JURE sin ?
 rođen 1897. godine u Ljubuškom – Šipovača
 umro 4. 09. 1920. u Mostaru
 FLERC ALOIS sin ?
 rođen 1899. godine u Kamniku
 umro 18. 08. 1920. u Mostaru
 JURINA FRANO sin ?
 rođen 1899. u Dobrošin – Bugojno
 Poslj. mjesto boravka: Travnik
 umro 16. 09. 1920. u Mostaru
 JOVANOVIĆ ANDRIJA sin Vidaka i m. r. Vidić Vide
 star 4 godine, rođen u Mostaru
 umro 10. 09. 1920. u Mostaru
 LUPINEC JOZEFINA kći Marc Ivana i m. r. Bozeta Katarine, žene
 Antona
 rođena 28. 12. 1874. u Trstu
 Poslj. mjesto boravka Mostar
 umrla 19. 11. 1921. u Mostaru
 ŠETKA ILIJA sin Nikole i m. r. Drmač Anice
 star 20 godina, rođen u Rodoču
 Poslj. mjesto boravka: Rodoč br. 67
 umro 30. 12. 1921. u Mostaru
 PAVLOVIĆ VLADIMIR sin Ivana i m. r. Zorke Ane
 star 20 godina, rođen u Rodoču
 Poslj. mjesto boravka Zenica
 umro 19. 05. 1922. u Mostaru
 CIGIĆ MILJENKO sin Mate i m. r. Komljenović Silvije
 star 10 mjeseci, rođen u Mostaru
 umro 2. 06. 1922. u Mostaru
 BREŠAN NIKOLA sin Blaža i m. r. Bekić Marice
 rođen 7. 12. 1921. u Mostaru
 umro 24. 10. 1922. u Mostaru
 CIGIĆ CVITAN sin Marka i m. r. Marijić Ruže
 star 30 godina, rođen u Vojnu
 Poslj. mjesto boravka Mostar, Zalik br. 16
 umro 18. 03. 1926. u Mostaru
 JELAČA MATO sin Nikole i m. r. Herimović Anke, oženjen
 Magdalenom-Marijom

star 59 godina, rođen u Gospiću – Lika
 umro 21. 11. 1926.,
 AGIĆ IVAN sin ?
 rođen (star 21. g.) r. u Metlinovac – Sinj
 umro 9. 05. 1931. u Mostaru

BAČEKOVIĆ ANDRIJA sin ?
 rođen ? u Bjelovaru
 umro 30. 06. 1931. u Mostaru

MIHAJLOVIĆ JOZO sin ?
 rođen ? u Grgurići – Livno
 umro 30. 06. 1931. u Mostaru

BOLON MILAN sin ?
 rođen (star 21. g.) u Tugovcu – Bjelovar
 umro 21. 07. 1930. u Mostaru

KELAVA JOZO sin ?
 rođen 21. godinu rođen u Bistrici, Bugojno
 umro 23. 08. 1931. u Mostaru

ŠVETSKA BOŽENKA žena Jaroslava
 stara 40 godina, rođena
 u Turnovu – Čehoslovačka
 umrla 28. 10. 1933. u Mostaru

Od 1935. do 1941. godine nije ubilježen nijedan pokop u Vojnom groblju.

Od 1933. do 1941. godine u knjigama umrlih nema upisa u ovom groblju, ali kod jednog broja umrlih nije naznačeno u koje su groblje pokopani. Isto tako, jedan broj umrlih između 1927. i 1934. godine pokopan je, prema upisu u knjige, u groblje “Centralno”, ali ne postoji logično objašnjenje na koje se to katoličko groblje u Mostaru odnosi. Svi pokopani s ovom oznakom su osobe rođene izvan Mostara, ukupno 131 osoba.

Za vrijeme II. svjetskog rata, od 1941. do 1945. godine, prema knjigama umrlih, u ovo groblje su pokopani:

St. SOPTA FRANO	Joze, r. 1908.,	umro 19. 09. 1941.
	r. Šimić Iva Široki Brijeg	Široki Brijeg
St. GADŽE ANTE	Jure, r. 13. 05. 1914,	umro 19. 09. 1941.
	r. Babić Anka Ljubuški	Široki Brijeg
St. DRAŠKIĆ PERO	Tadije, r. 1892.,	umro 19. 09. 1941.
	r. Nakić Marija Izbično Š. B.	Široki Brijeg
St. MLADINOV GOJKO	Slavomira, r. 9. 07. 1914.,	umro 19. 09. 1941.
	u Splitu	u Širokom Brijegu
St. SOLDIĆ STJEPAN	Franje, r. 17. 01. 1913.,	umro 22. 10. 1941.

	r. Markota Stojka	Mostar	Mostar
ŠUDIĆ IVAN	Ivana, r. star 45. g.,	umro 8. 11. 1941.	
	ž. r. Šudić Anica / r. Bilić Mara, Rama-Lizoperci		u Mostaru
ARAPOVIĆ STANKO	Mate, r. 1881.,	umro 21. 08. 1941.	
	ž. r. Karačić Milka r. Krtalić Matija Slipčiči		Mostar
MEŽNARIĆ BLAŽ	Josipa, r. 3. 01.1916.,	umro 30. 06. 1941.	
	r. Škvarić Bara u Žarovnice P.m.b.:		Gornja Velika
DIVIŠ MILAN	Mate, star 40 godina,	umro 27. 01. 1943.	
	ž. r. Prhal Jelena r. Mikovac Marija u Katoličko selište-Ludina		u Mostaru
ZAJEC JOSIP	Janko, r. 10. 02.1922.,	umro 7. 02. 1943.	
	m. r. Herceg Malča Velika Ves		u Mostaru
HERMAN WUCKE	ž. r. Dietz Hedviga r. 17. 12. 1896,	umro 4. 06. 1943.	
	u Bcelitz Gross-Glieniche		u Mostaru
NAĐORĐ KIRIL	Petra, r. 1922.,	umro 10. 06. 1943.	
	u Petrovcu		Mostar
LACKOVIĆ MARKO	Marin, r. 1908.,	umro 30. 07. 1943.	
	u Građancima – Osijek		Mostar
ŠUNTA JAKOV	Ivan, r. 1890. u Ljubljani,	umro 26. 01. 1943.	
	m. Katarina		Mostar
MARTINOVIĆ MIRKO	Marijan, rođen 4. 05. 1916.,	umro 1. 02. 1944.	
	r. Marinović Fila u Ilići		Banja Luka

I ovaj popis dokazuje da se ne radi isključivo o vojnim osobama.

Od broja 3-6 naznačeni su kao pokopani u ovo groblje: Frano Sopta, Ante Gadže, Pero Draškić i Gojko Mladinov, umrli 19. 09. 1941. godine na Širokom Brijegu.

Međutim, nakon reokupacije ovih prostora po Talijanima, rujna 1941. g., talijanski vojnici su 15. rujna 1941. g. uz pomoć tenkova opkolili Široki Brijeg, izvršili potpunu premetačinu, pa i samostana, i u Duhanskoj stanici pronašli puške, koje su po objašnjenju mjerodavnih služile za noćne stražare kod skladišta. Ipak su Talijani uhitili neke djelatnike stanice, odveli u Mostar, osudili po kratkom postupku i strijeljali Antu Tripala, Gojka Mladenova, Antu Gadžu i Petra Vegu. Strijeljani su kod Sjevernog logora, o čemu je Veliki župan Troyer obavijestio mjerodavne vlasti NDH.⁸

⁸ Arhiv Okružnog suda u Mostaru, Ko: 247/50, AH, Nevesinjska gromada NG/K 1/I.

Uočavamo da se dan 19. 09. 1941. godine naznačen kao dan smrti upisanih u knjige umrlih i dan strijeljanja iz dopisa Velikog župana Troyera podudaraju, ali imena umrlih ne.

Međutim, potpuno se podudaraju dan smrti i ime Stjepana Solde zv. Ban, koga su Talijani na vojnom sudu osudili na smrt strijeljanjem zbog neovlaštena nošenja oružja. Strijeljan je 22. listopada 1941. godine, iako je i ovaj put Veliki župan Troyer prosvjedovao kod Talijana u Sušaku, navodeći da se radi o “poznatom ustaši” koji je “hapsio komuniste”.⁹ Tijekom rata u ovo groblje su bili pokapani poginuli i umrli talijanski vojnici. Postoji tvrdjenje da su prije posljednjeg rata njihovi ostaci ekshumirani i prebačeni u Italiju, jasno, bez upoznavanja šire javnosti. Pokopani njemački vojnici su, vjerojatno, ostali.

Početak 1945. godine u južnom dijelu je bio pokopan jedan broj boraca NOV, umrlih u vojnoj bolnici, ali su poslije rata vršene ekshumacije ovih poginulih. Poslije II. svjetskog rata ovo groblje je potpuno zapušteno, a zatim prepušteno uništavanju suvremenih vandala.

Ograda, kamene ploče, postolja, sve je odnošeno i ugrađivano u neke privatne objekte. Ovome je i te kako pomoglo to što je najveći dio groblja od pojedinih organa mostarske općine preko noći službeno proglašen pašnjacima.

Na osnovi “pravomoćnog i izvršnog rješenja Zavoda za urbanizam i komunalnu djelatnost SO-e Mostar, br. 12/IV-2-476-1264/7 od 3. 03. 1979. godine otpisane su neke k. č. pa i k. č. 2410/152 i 2410/74. koje su nosile naziv “Novo vojničko groblje” i pripisane u k. č. 6096, pri tome su promijenile naziv u “ekonomsko dvorište “Bišće”, zatim u “pašnjak” i “dvorište Bišće”.

Ovo čudno rješenje Zavoda koje nosi istodobno 1977. i 1979. godine prebacilo je veliki dio groblja u k. č. koja je Rješenjem SO-Mostar br. 03/13-3317/1, od 13. 10. 1969. godine, znači punih deset godina ranije, uknjiženo kao društvena svojina s 1/1.

To je učinjeno i s k. č. 2410/142.

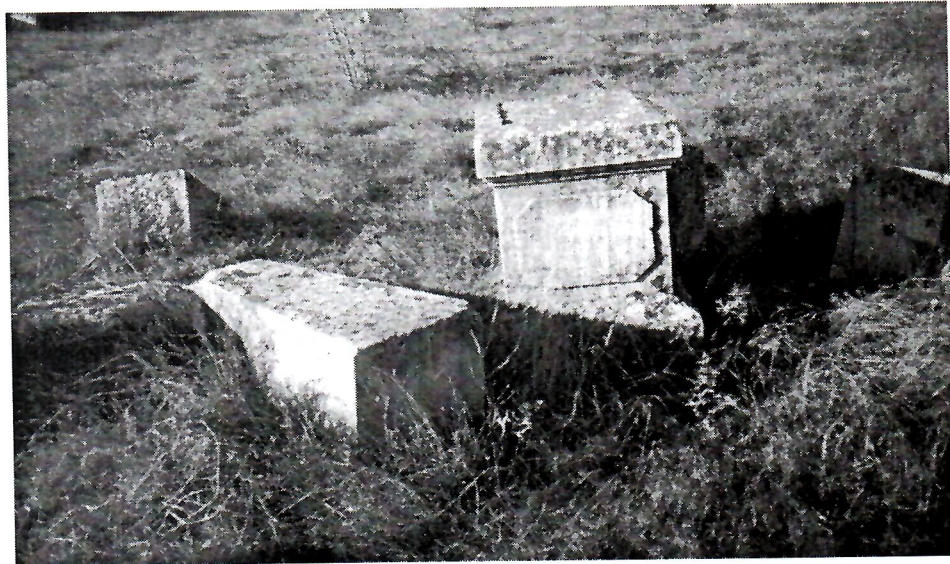
Sada to je komad ledine, s ponekim dijelom nadgrobničkih spomenika koji nije odgovarao niti jednom vandalu za upotrebu, bez prilaza groblju, koji su nekada postojali, opkoljen željeznim visokim cijevima sa zapadne strane i željeznom mrežom, kroz koju se provlače i nadalje vandali da odnesu i posljednje ostatke nadgrobničkih spomenika.

Onih nekoliko još sačuvanih, među kojima je i grob plemenitog liječnika Antona Fojarewita, stoje kao neka opomena sadašnjim naraštajima.

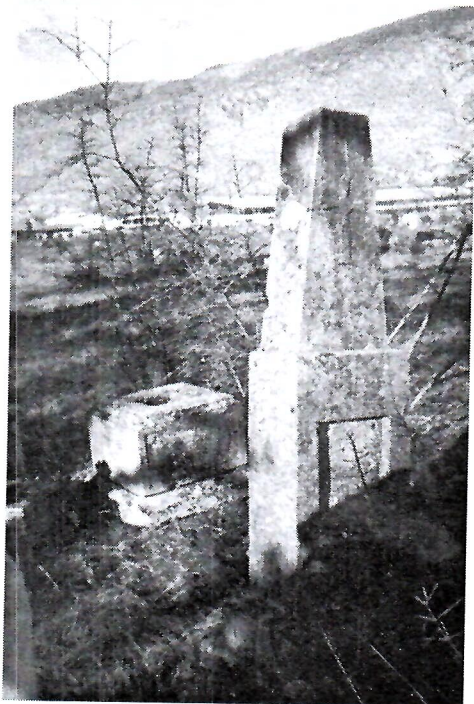
⁹ Ahm UD/K 19-938, 39-2238.

Slika 7. Vojno groblje snimljeno 1990.

Slika 8. Ostaci nadgrobnih spomenika

Ostaci nadgrobnih spomenika